

สี่สัปดาห์วรรณกรรม

ฟ้าบ่กั้น : “วรรณกรรมแห่งฤดูกาล” ?

กอบกาญจน์ ภัฏญูมารค¹

หากจะกล่าวถึงรวมเรื่องสั้นชุด *ฟ้าบ่กั้น* ของลาว คำหอม หรือ คำสิงห์ ศรีนอก เป็นหนังสือรวมเรื่องสั้นที่ดีที่สุดเล่มหนึ่งของวงวรรณกรรมไทย ก็คงจะไม่เกินเลยความจริงนัก สิ่งที่จะยืนยันคำกล่าวนี้ในขั้นต้นมี 3 ประการคือ การได้รับยกย่องให้เป็นหนึ่งในหนังสือดีร้อยเล่มที่คนไทยควรอ่าน การแปลเป็นภาษาต่างประเทศหลายภาษา และการตีพิมพ์ซ้ำอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ฉบับพิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2501 เป็นต้นมา ซึ่งนับเป็นเวลากว่าสี่ทศวรรษแล้วที่ *ฟ้าบ่กั้น* ดำรงอยู่ในบรรณพิภพและยังคงมีผู้สนใจหาอ่านสม่ำเสมอ แม้ไม่ใช่ยุคที่เรียกว่าวรรณกรรมเพื่อชีวิตเพื่อฝูง แสดงให้เห็นว่ารวมเรื่องสั้นชุดนี้เป็นหนังสือที่มีคุณค่า แต่จะมีคุณค่าในแง่มุมใดนั้นคงเป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาเป็นลำดับต่อไป

ใน “คำนำผู้เขียนฉบับแปลเป็นภาษาสวีดิช” ลาว คำหอม จัดให้ *ฟ้าบ่กั้น* มีฐานะเป็นเพียง “วรรณกรรมแห่งฤดูกาล” เขาอธิบายว่า วรรณกรรมลักษณะนี้

มีเนื้อหาเกาะแน่นอยู่กับสภาพของชีวิตและปรากฏการณ์ของสังคมในยุคสมัยที่หนังสือหรือวรรณกรรมนั้นๆ ถือกำเนิดขึ้น...ถึงแม้นักเขียนจะมีฝีมือเพียงใด คุณค่าและความหมาย รวมถึงความประทับใจของผู้อ่านจะคงความ ‘ซึ่ง’ ไว้ก็เพียงในช่วงที่สภาพความเป็นจริงของสังคมที่เนื้อหาของ

วรรณกรรมนั้นๆ อิงแอบปรากฏอยู่ เมื่อใดที่สภาพสังคมที่กล่าวถึงได้รับการพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงไป ก็ย่อมจะกลายเป็นหนังสือพ้นยุค และยิ่งถ้าสภาพของสังคมที่กล่าวถึงได้เปลี่ยนไปจนถึงขั้นที่ไม่เหลือร่องรอยของความเป็นจริงไว้ให้เห็น หนังสือเหล่านั้นๆ ก็ย่อมด้อยคุณค่า จนในที่สุดคงจะมีฐานะเป็นหนังสือนิทานตลกๆ ที่ปราศจากพื้นฐานแห่งความเป็นจริงรองรับ... (2522 : “คำนำ”)

ลาว คำหอม ระบุว่า “ฤดูกาล” ในบริบทของหนังสือเล่มนี้คือ “ฤดูแห่งความยากไร้และคับแค้น ซึ่งเป็นฤดูกาลที่ยาวนานมากของประเทศไทย” (2522 : “คำนำ”) อย่างไรก็ตามการที่หนังสือเล่มนี้ “ยังได้รับการกล่าวถึงและเรียกหาจากผู้อ่านต่อมาอย่างสม่ำเสมอ” (2522 : “คำนำ”) คงไม่ได้หมายความว่า สภาพสังคมที่เนื้อหาของเรื่องสั้นเหล่านี้อิงแอบอยู่ยังคงปรากฏความเป็นจริงอยู่เท่านั้น เนื่องจากแหล่งข้อมูลที่ทำให้ความจริงในปัจจุบันมีหลากหลาย และน่าจะเข้าถึงได้ง่ายกว่าวรรณกรรมคงต้องตั้งคำถามต่อไปว่า การอ่านวรรณกรรมดังกล่าวจะแตกต่างอย่างไรกับการอ่านบทความที่ให้ข้อมูลข่าวสาร หรือรายงานข้อเท็จจริงของสภาพสังคม และเหตุใดวรรณกรรมที่มีเนื้อหาในลักษณะเดียวกันอีกหลายๆ เรื่องจึงไม่อาจผูกใจผู้อ่านไว้ได้ ดังนั้นการที่ลาว คำหอม จัด *ฟ้าบ่กั้น* ไว้ในประเภท “วรรณกรรม

¹ อาจารย์ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

แห่งฤดูกาล” จึงอาจเป็นเพียงคำถ่อมตัว และเราอาจไม่จำเป็นต้องเชื่อตามที่ผู้เขียนกล่าวเสมอไป

คำถามต่อมาคือ อะไรเล่าที่สามารถทำให้ *ฟ้าบ่กั้น* ยังคงมีความหมายและมีคุณค่าต่อการอ่าน แม้ในยุคปัจจุบัน

เมื่อพินิจพิเคราะห์ด้วยท่วงทีละเอียดพบว่า แม้เนื้อความส่วนใหญ่ใน *ฟ้าบ่กั้น* จะเน้นถึงปัญหาความยากจนและความลำหลังของประชาชนในชนบท ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญและเรื้อรังของประเทศ แต่เมื่อมองลึกลงไปก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า ลาว คำหอม เป็นนักเขียนที่มีความละเอียดอ่อนในจิตใจมากพอที่จะไม่ละเลย และเลือกหยิบยกเอาธรรมชาติอันรื่นรมย์ของมนุษย์ มาแสดงไว้ในงานของเขาอย่างแยบยลด้วย ดังเห็นได้ว่าเรื่องสั้นหลายเรื่องเผยให้เห็นธรรมชาติของมนุษย์อย่างน่าพิจารณา

ตัวอย่างเช่น ในเรื่อง “*ไพร่ฟ้า*” ลาว คำหอม แสดงความขัดแย้งระหว่างชีวิตหนึ่งที่แม้จะต่ำต้อย แต่ก็มีความละเอียดอ่อนในจิตใจ กับอีกหนึ่งชีวิตที่สูงด้วยฐานะันดร แต่ความสูงศักดิ์นั้นก็ไม่ได้วัดคุณค่าของความเป็นคน ผู้อ่านคงอดสะเทือนใจและเห็นอกเห็นใจในชะตากรรมของ “อินตา” ขมุผู้มีความรักอันยิ่งใหญ่ไม่ได้ เพราะลาว คำหอม ปูเรื่องให้เราเห็นถึงความขมขื่นใจของผู้ที่ตกอยู่ในห้วงรักอย่างชัดเจน ภาพที่เขา นั่งคิดซึ่งบรรเลงเพลงด้วยอารมณ์เบิกบานอยู่บนคอกของพลายทอง ขณะไปหาบัวคำสาวคนรักทุกคำคืน สามารถทำให้ผู้อ่านสัมผัสถึงความสุขของเขาได้ไม่ยาก และคำพูดที่เขา กล่าวกับเชิดว่า “นาย ตรงนั้นผมจะพาบัวคำมาถางป่าทำไร่ ผมจะปลูกพริก ปลูกแตงและปลูกข้าว” “โอ นั่นนายช่วยผมจำไม้แปดต้นนั้นด้วยนะครับ...ผมจะมาฟันเอาไปทำเรือนของผม” (หน้า 33 - 34) ก็ เป็นความฝันที่วาดไว้บรรเจิด แสดงถึงความหวังอันงดงามที่จะเป็นจริงในอนาคตอันใกล้ เราคงอดไม่ได้ที่จะนึกต่อถึงภาพเรือนไม้หลังเล็กที่อบอวลด้วย

ความรัก ภาพผิวหนุ่มเมียสาวช่วยกันลงแรงทำมาหากิน และพลอยมีความสุขร่วมไปกับเขาด้วย แต่เพราะความเห็นแก่ตัวและความไร้มนุษยธรรมของหม่อมราชวงศ์ปายปิ่น ราชพฤกษ์ ผู้ทรงศักดิ์ ซึ่งใช้อำนาจความเป็นทั้ง “เจ้า” และ “เจ้านาย” ครอบครองบัวคำและตีค่าเธอไม่ต่างอะไรกับสิ่งของที่ใช้แล้วทิ้ง การกระทำดังกล่าวไม่เพียงทำลายจิตใจ และทำลายความรักที่กำลังผลิบานอย่างงดงามของอินตาเท่านั้น แต่ได้ทำลายความหวังอันเป็น “ทั้งหมดของชีวิตของคนคนหนึ่ง” ให้พังทลายจนสิ้น

นอกจากนี้เรายังสัมผัสได้ถึงความรู้สึกขมขื่นของอินตาที่ไม่ได้รับความเห็นอกเห็นใจจากเพื่อนร่วมงาน มิหนำซ้ำพวกเขาเหล่านั้นยังพากันเห็นดีเห็นงามที่จะสร้างกระท่อมให้หม่อมราชวงศ์ปายปิ่นพาบัวคำมาพักเพื่อเอาใจเจ้านาย ผู้เล่าบอกว่าเหตุการณ์อุปบับเกินไป “เมื่อคนแรกตอบอ้อมอ้อม ‘ผมจะทำกระท่อมให้คุณเจ้านาย’ คนอื่นก็คล้ายตามกันเหมือนระลอกน้ำที่ซัดสาดเข้าสู่ฝั่ง” (หน้า 46) ทั้งที่ครั้งหนึ่งเมื่อต้องไปทำงานในป่านานนับครึ่งเดือน อินตาคิดถึงบัวคำ เพื่อนฝูงเหล่านี้เคยสงสารเห็นใจและช่วยกันทำงาน เพื่อให้อินตาได้กลับไปพบคนรักโดยเร็ว ดังความที่เชิดเล่าว่า “ทุกคนมองดูเขาด้วยความเห็นใจและพยายามทำงานดีที่สุดและมากที่สุด เพื่อว่าจะได้กลับโดยเร็ว พวกเขาต่างซาบซึ้งในความรักของเขาดี” (หน้า 33) ความเปลี่ยนแปลงจากหน้ามือเป็นหลังมือดังกล่าวคงอธิบายได้ดีถึงธรรมชาติของมนุษย์ที่รักตัวเองเกินกว่าจะเสี่ยงอันตราย จึงยอมเอาใจผู้ที่มีอำนาจและสามารถกำหนดประโยชน์ให้ตนได้ แทนที่จะรักษาน้ำมิตรและความถูกต้องดีงาม

ความทุกข์ใจอันเกิดจากความสูญเสีย ความคับแค้น และความขมขื่นที่ปราศจากผู้เห็นอกเห็นใจนำไปสู่การหาทางออกและเลือกวิถีจัดการกับปัญหาด้วยการเอาชีวิตเข้าแลก เราอดรู้สึกสลดใจใน

ชะตากรรมของอินตาผู้ถูกดูถูกเหยียดหยามว่า “ไอ้ทุกลวงนั้นมันเป็นมนุษย์มันมาด้วยกับเขาเมื่อไหร่เล่า” (หน้า 46) ไม่ได้ เพราะแม้การตอบโต้จะเป็นการต่อสู้ของผู้ไม่ยอมจำนน และสู้ในฐานะที่มีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์เสมอภาคกัน แต่ก็นำไปสู่จุดจบคือความพินาศทั้งต่อชีวิตของอินตาเองและของผู้อื่นอีกหลายชีวิต

ในเรื่อง “ชีวิตข้าคำ” ลาว คำหอม แสดงชีวิตของชาวชนบท ซึ่งต้องผจญกับความทุกข์อันมีที่มาจากหลายสิ่ง ทั้งความอดอยากยากไร้ เพราะความแห้งแล้งกันดารของธรรมชาติ ความไม่รู้กฎหมายและความล้าหลังของการสาธารณสุข ตลอดจนการถูกข้าราชการกดขี่ดูหมิ่นทั้งที่มีภารกิจเป็นที่พึงของประชาชน

สิ่งที่ผู้อ่านสัมผัสได้ตลอดทั้งเรื่องคือความทุกข์ของ “นาค” ตัวละครเอก ซึ่งอาจเป็นตัวแทนชาวชนบทผู้มีความทุกข์อีกหลายล้านคนในสังคมไทย ความทุกข์ของเขาเริ่มจากการดิ้นรนเพื่อเอาชีวิตรอดท่ามกลางสภาพธรรมชาติที่โหดร้ายทารุณ ยามเช้าตรู่ที่อากาศหนาวเหน็บจนถึงกระดูก เขาพาลูกออกไปหาเห็ดซึ่งซ่อนตัวอยู่ตามรอยแตกแหว่งของผืนนาเพื่อนำมาเป็นอาหารมื้อเช้าของ 7 ชีวิต สำหรับผู้มีอันจะกินคงนึกไม่ออกว่าเห็ด ซึ่งแม้แต่ว่าที่โตเต็มที่ก็มีขนาดเพียงแค่นิ้วหัวแม่มือ จะพอประทังชีวิตได้อย่างไร แต่สำหรับชาวชนบทแล้วนั่นคืออาหารอันโอชะเท่าที่พอจะหาได้ในสภาพธรรมชาติที่ “รอบตัวมีแต่ความอ้างว้างแห้งแล้ง”

ลูกชายของนาคถูกงูเห่ากัดขณะกำลังล้างมือไปจับเห็ด เขารีบอุ้มลูกกลับบ้านและหาทางรักษาตามมีตามเกิด ทั้งหมดนั้นมันดั่งและหมอยากลางบ้าน ซึ่งไม่น่าจะช่วยให้รอดชีวิตได้ เพียงแค่นกอยู่ในสถานการณ์ระหว่างความเป็นกับความตายที่ต้องข้อยุคชีวิตลูกเอาไว้ นาคก็ทุกข์ร้อนและกระวนกระวายใจมากพอแล้ว แต่เขาต้อง “ตกใจแทบเป็นบ้า”

เมื่อผู้ใหญ่บ้านแจ้งว่าในวันนั้นทางการจะจ่ายเงินให้กับคนที่มีลูกตั้งแต่ห้าคนขึ้นไป เขาตัดสินใจทันทีว่าจะไม่ไปรับเงินจำนวน 200 บาท ซึ่ง “แต่เกิดมาก็ไม่เคยมี” เพราะเป็นห่วงลูก แต่เมื่อถูกขู่ว่าการ “ขัดเจ้าชัดนาย” จะมีโทษถึงขั้นติดคุก และ “บางทีถึงจำคุกตลอดชีวิต” ความใจเสีย ความเกรงกลัว และความไม่รู้กฎหมายบ้านเมืองทำให้เขาจำใจต้องเดินทางไปรับเงินที่อำเภอ

เมื่ออ่านมาถึงตอนนี้เราคงอดรู้สึกเห็นใจนาคไม่ได้ เพราะเขาต้องเผชิญกับความขัดแย้งอย่างรุนแรงภายในจิตใจ นั่นคือสิ่งที่ต้องเลือกระหว่างการอยู่เฝ้าคุกและการหาทางรักษาชีวิตลูกในฐานะคนเป็นพ่อ กับการไปรับเงินในฐานะราษฎรเพื่อไม่ต้องรับโทษ ดังที่ผู้แต่งใช้คำแสดงภาวะทางใจของนาคว่าเขา “ชมซาน” ไปอำเภอเหมือนคนบ้า แม้จะเลือกอย่างหลัง แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าเขาไม่เป็นห่วงลูก

เรารู้สึกเห็นใจนาคยิ่งขึ้นเมื่อเขาต้องนั่งรอรับเงินอย่างกระวนกระวายใจตั้งแต่ก่อนเที่ยงจนกระทั่งบ่าย เพราะเมื่อผลุนผลันเข้าไปหาปลัดอำเภอเพื่อขอรับเงิน เขากลับถูกไล่ออกมาเหมือนไม่ใช่คน “อ้ายบ้า คนกำลังทำงานไม่มีตารี ไป ไปรอข้างนอก” (หน้า 52) นาคคิดว่า “เกิดเป็นราษฎรชวานานี่ช่างมีแต่กองทุกข์...อดอยากปากหมองก็สุดจะทุกข์อยู่แล้วหันไปหาเจ้านายก็มีแต่คำขู่เชลย” (หน้า 53) ปลัดอำเภอทำงานต่อไปเหมือนไม่มีชาวบ้านนั่งรออยู่ ครั้นเที่ยงก็แจ้งว่าเป็นเวลาพัก ต้องรอรับเงินตอนบ่าย หากผู้อ่านมีความละเอียดอ่อนพอที่จะสัมผัสถึงใจของผู้อื่น คงคาดเดาได้ไม่ยากว่า เวลาหลายชั่วโมงที่ข้าราชการปล่อยให้ราษฎรรอคอยอย่างไร้ค่า เป็นเวลาที่ทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัสมากเพียงใดสำหรับนาค เพราะสิ่งที่เขาฝากไว้ในมือของผู้อื่นในช่วงเวลานั้นคือชีวิตของลูก ในตอนรับเงินภาพชาวบ้านต้องนั่งราบกับพื้น ให้พวกข้าราชการซักถาม

ถึงสาเหตุที่มีลูกมากและหัวเราะชอบใจคำตอบที่ “แสนจะน่าอดสู” เป็นภาพที่ชวนให้รู้สึกสังเวชใจไม่น้อย สิ่งที่ผู้เขียนอาจฝากไว้ให้คิดต่อคือระบบราชการไทย ที่ปล่อยให้ข้าราชการกดขี่คูหมิ่นราษฎรเหมือนไม่ได้มีความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกันเยี่ยงนี้ ควรได้รับการทบทวนเพื่อหาทางปรับปรุงแก้ไขหรือไม่ เพื่อให้ข้าราชการเป็นที่พึ่งของราษฎรได้อย่างแท้จริง

ระหว่างทางกลับบ้านนาคสวนทางกับเพื่อนบ้าน จึงซักถามถึงอาการของลูกอย่างร้อนรน ทำให้ทราบว่าคุณชายของเขาตายแล้ว คำพูดที่ว่า “เอ็งโชคดีเหลือเกิน” ทำให้ผู้อ่านอดสะเทือนใจไม่ได้ เพราะตามความหมายของนาคนั้นคิดว่าโชคดีเพราะลูกรอดตาย แต่ตามความหมายของเพื่อนบ้านคือ โชคดีเพราะได้รับเงิน 200 บาท ซึ่งเป็นเงินจำนวนมากสำหรับคนยากจนเช่นพวกเขา ก่อนที่นาคจะเหลือลูกเพียง 4 คน และไม่มีสิทธิ์รับเงินช่วยเหลือจากการ เราจับน้ำเสียงของเพื่อนบ้านได้ว่าไม่มีวีแววของความสดใส แต่กลับแสดงความยินดีกับนาค แสดงให้เห็นว่าการได้รับเงิน 200 บาท มีความสำคัญในความคิดของเพื่อนบ้านมากกว่าความตายของคนคนหนึ่ง เมื่ออ่านเรื่องนี้จบ คำถามที่ตามมาคือ คู่หมั้นที่ต้องแลกชีวิตหนึ่งชีวิตกับเงิน 200 บาท และนาคโชคดีจริงหรือ

ภาพความอดอยากปากหมองของชาวชนบทในถิ่นทุรกันดาร เพราะความแห้งแล้งของธรรมชาติ ถูกนำมาเสนออีกครั้งในเรื่อง “ฟ้าโปรด” ลาว คำหอม เปิดประเด็นปัญหาด้วยความขัดแย้งระหว่างเอียงและล้อม ซึ่งมีข้อพิพาทกรณีแย่งกรรมสิทธิ์ครอบครองกองขี้ควาย โดยต่างมีเหตุผลว่ากองขี้ควายนั้นเป็นของตน เพราะควายเป็นของเอียง ส่วนที่นาเป็นของล้อม เพื่อยุติปัญหาเผ่าชมนจึงขอร้องให้เด็กทั้งสองแบ่งสิทธิ์ครอบครองกองขี้ควายกันคนละครึ่ง ซึ่งทั้งสองก็ตกลงและหักกิ่งไม้มาปักหมายไว้ เผ่าชมนกล่าวชมเชยหลาน พร้อมสั่งสอน และนัดหมายให้

มาที่กองขี้ควายในวันรุ่งขึ้น “มันต้องอย่างนั้น เรายู่ด้วยกัน กินด้วยกัน เมื่ออดเราก็ตอดมาด้วยกัน ยามมีกินเราก็กินแบ่งกัน พรุ่งนี้ออกมาพบกันที่นี่ มาตอนแดดออกและหมอกจางแล้ว” (หน้า 128)

ระหว่างตอนฝูงควายเข้าหมู่บ้าน เอียงปวดท้องเพราะหิวข้าว นกกระปูดที่แย่งกันกินสามคนตาหลานเมื่อมือเที่ยงคงย่อยไปนานแล้ว เผ่าชมนกล่าวว่า “เจ้าความหิวนี้มันก็เป็นโรคร้ายอย่างหนึ่ง” (หน้า 128) การที่ ลาว คำหอม ให้เผ่าชมนกล่าวเช่นนี้ก็น่าจะเป็นเพราะ ความหิวสำหรับชาวชนบทในท้องถิ่นดาร์ หมายถึงความทุกข์ทรมานด้วยเหตุไม่มีอาหารจะกิน ไม่ใช่เป็นเพียงแคความหิวที่เป็นสัญญาณเตือนให้ร่างกายหาอาหารใส่ท้องเหมือนคนที่มักจะกินเท่านั้น นำแปลกใจว่าแม้ความหิวจะสร้างความทุกข์ทรมานให้แก่ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ แต่กลับไม่นับว่าเป็นโรคที่ควรเร่งหาทางเยียวยารักษาก่อนโรคอื่นใด และความหิวนี้เองที่ ลาว คำหอม ใช้เป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่งในการอธิบายพฤติกรรมของตัวละครในเรื่อง

เมื่อเอียงกลับถึงบ้าน เขาเล่าเรื่องกองขี้ควายให้พ่อฟัง พ่อกล่าวว่า “ความจริงเอ็งไม่น่าแบ่งไอ้ล้อมมัน...เอ็งอย่าไ้รอมมันอยู่เลย ควายของเรามันจึงเป็นของๆ เรา พรุ่งนี้พ่อจะปลุกแต่มีดแล้วรีบไปขุดเอาก่อน” (หน้า 129) ข้างฝ่ายล้อม แม่ก็ปลุกเขาตั้งแต่ “ฟ้าแจ้ง” แล้วยื่นจอบและกระป๋องเก่าใบเล็กๆ ให้ ขณะที่เผ่าชมนก็ถือจอบและกระป๋องมาที่กองขี้ควายในเวลาไล่เลี่ยกัน ทุกคนต่างพร้อมใจกันโดยมิได้นัดหมาย รีบไปก่อนเวลา “แดดออกและหมอกจางแล้ว” เพื่อขุดกองขี้ควายนำแมลงกูดจี้ไปกินเป็นอาหาร

เรื่องจบลงที่เด็กทั้งสองคนทะเลาะกันรุนแรง และรู้ว่าเผ่าชมนก็ “ขี้โกง” เหมือนพวกเขา ฝนหลงฤดูตกหนักทำให้เด็กวิ่งหนีเข้าบ้าน ส่วนเผ่าชมนรำพึงอย่างมีความหวังว่าความชุ่มชื้นคงจะช่วยให้

พืชผักกองงามให้พวกเขาได้เก็บกิน

ลาว คำหอม ใจสร้างตัวละครเอกคือ “เผ่าชม” อย่างมีความหมาย เพื่อแสดงให้เห็นว่าแม้แต่ผู้สูงอายุ ซึ่งน่าจะเป็นเป็นที่พึ่งทางใจให้คนรุ่นหลัง ด้วยการชี้ทางที่ถูกที่ควร ปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่าง และมีจิตสำนึกมากกว่าผู้อ่อนวัยก็ยังพ่ายแพ้ต่อความอยากและความหิว ลาว คำหอม บรรยายความขัดแย้งภายในใจของเผ่าชมหลังจากตัดสินใจมุ่งหน้าไปยังกองขี้ควายว่า “หมอกขุ่นและเย็นเฉียบ แต่หัวใจของชายแก่เต้นแรง ขณะที่เดินเลียบไปตามแนวกอไผ่ ความอยาก ความสงสารเด็ก ความสำนึกบาปบุญ และความละอายกำลังตีกันในใจ” (หน้า 130) การปะทะต่อสู้ระหว่างอำนาจฝ่ายดีและเลวในใจของเผ่าชมสร้างความเข้มข้นให้แก่เรื่อง เพราะมุ่งแสดงให้เห็นว่าความอดอยากและความหิวโหยมีอำนาจต่อมนุษย์เหนือมโนธรรมและวาจาสัตย์ ทั้งยังไม่อาจประกันได้ว่าผู้เจริญด้วยวิญญู จะไม่กระทำการที่น่าละอาย หากผู้เขียนเลือกให้มีเพียงเด็กสองคนที่มาขูดกองขี้ควายในเช้าวันนั้น เรื่องก็คงไม่เข้มข้นเท่า

สิ่งที่ ลาว คำหอม ปูพื้นมาทำให้ผู้อ่านเห็นภาพของเผ่าชมว่าเป็นชายแก่ ที่พยายามสั่งสอนเด็กให้รู้คิดดังเช่นคำพูดที่ว่า “ยามมีกินเราก็คงแบ่งกัน” แต่พฤติกรรมกลับขัดกับคำสั่งสอน เมื่อเผ่าชมยังสอนตัวเองไม่ได้ คำสั่งสอนนั้นก็ไม่น่าจะมีความหมายชวนให้คิดว่าต่อไปเด็ก ๆ ยังคงจะเชื่อถือเผ่าชมหรือไม่ และคำรำพึงของเผ่าชมในตอนจบที่ว่า “สิ้นเคราะห์กันไปวัน ไม่เป็นไรแล้วเด็กเอ๋ย ถึงจะไม่ได้กูดจี้วันนี้ แต่ฟ้าก็โปรดเราแล้ว เมื่อแผ่นดินเย็นลง ยอดดิว ผักหวาน ดอกชะเจียว คงจะงอกให้พวกเอ็งเก็บกินกันดอก” (หน้า 131) ก็น่าจะเป็นการปลอบใจตัวเองมากกว่า

ในเรื่องนี้ ลาว คำหอม ชี้ให้เห็นว่าความอดอยากไม่มีกินทำให้มนุษย์ต้องเห็นแก่ตัว เอาตัวรอดก่อนที่จะคำนึงถึงสิ่งอื่น แม้ว่อม แม่ และผู้เผ่า

ซึ่งน่าจะมีหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนให้เด็กมีคุณธรรม รักความถูกต้อง และรู้จักแบ่งปัน แต่ผู้ใหญ่เช่นพ่อของเอียง กลับเป็นผู้ยุยงส่งเสริมและทำผิดเสียเอง ทั้งยังตีค่าว่าผู้ที่ยึดมั่นในสัจจะคือคน “โง่” น่าเศร้าที่สิ่งซึ่งทำลายคุณงามความดีในจิตใจมนุษย์ คือความอดอยากหิวโหย ข้อสังเกตนี้น่าจะกระตุ้นให้ผู้ที่มีส่วนรับผิดชอบเห็นถึงความจำเป็นเร่งด่วนที่จะต้องแก้ไขปัญหา “โรคความหิว” อันเป็นบ่อเกิดของปัญหาสังคมอื่นๆ ให้เด็ดขาดเสียที

แม้เรื่องนี้จะสร้างอารมณ์ขันแบบขื่น ๆ ผู้อ่านที่ไม่มีประสบการณ์ร่วม อาจนึกไม่ออกว่ากองขี้ควายที่แสนไร้ค่า จะกลายเป็นชนวนให้เกิดความบาดหมาง กระทั่งเชื่อมโยงไปถึงประเด็นจิตสำนึกทางคุณธรรมได้อย่างไร แต่สิ่งที่ซ่อนอยู่คือสารที่ว่า แม้แต่กองขี้ควายที่ปราศจากคุณค่า ยังมีความหมายสำหรับพวกเขา เพราะนั่นหมายถึงที่มาของแหล่งอาหารคือ “แมลงสีดำตัวเท่าเล็บมือ” ซึ่งผู้มีอาหารให้เลือกกินอย่างอุดมสมบูรณ์คงไม่คิดแม้แต่จะจับต้องพวกเขาอดอยากกันมากถึงเพียงนี้ เราจะรอให้ “ฟ้าโปรด” พวกเขาเพียงทางเดียว หรือหาหนทางช่วยกันแก้ไขปัญหามา โดยอาศัยความเอื้ออาทรและความเห็นอกเห็นใจจากมนุษย์ด้วยกันเอง สิ่งนี้น่าจะเป็นคำถามที่ ลาว คำหอม ฝากไว้ให้ผู้อ่านได้ขบคิดต่อไปเมื่ออ่านเรื่องสั้นเรื่องนี้จบลง

ความซับซ้อนของชีวิต ความซับซ้อนของจิตใจ และเรื่องราวความทุกข์ของมนุษย์ที่บีบคั้นอารมณ์ กระทั่งประเด็นปัญหาที่ชวนให้ขบคิดในเชิงปรัชญา ดังตัวอย่างที่ยกมาอภิปรายข้างต้น น่าจะยืนยันได้ว่า ฟ้าบ่กั้น ไม่ใช่ “วรรณกรรมแห่งฤดูกาล” เพียงอย่างเดียว และการเอาใจใส่ของผู้เขียนที่พยายามแสดงให้เห็นสิ่งซึ่งซ่อนอยู่ในจิตใจของตัวละคร คงเพียงพอที่จะตอบคำถามซึ่งตั้งไว้ในตอนต้นได้ว่า สิ่งที่สามารถทำให้ ฟ้าบ่กั้น ยังคงมีความหมายและมีคุณค่าต่อการอ่านแม้ในยุคปัจจุบัน

ทั้งยังน่าจะดำรงอยู่ได้ตราบเท่าที่โลกยังมีมนุษย์ก็คือ การแสดงให้เห็นถึงอารมณ์ความรู้สึกของมนุษย์ซึ่งไม่ขึ้นกับยุคสมัยและถิ่นที่ ดังที่ ลาว คำหอม กล่าวไว้ในคำนำว่า “หนังสือหรือวรรณกรรมที่อยู่ยงยืนนานนั้น ส่วนใหญ่มักจะมีแก่นเนื้อหาผูกพันอยู่กับธรรมชาติอันนิรันดร์ของมนุษย์ เช่นเรื่องความรัก ความพยายาม ความเจ็บปวดเศร้าสลด ความสุข ฯลฯ อันย่อมจะให้ความซาบซึ้งและฝังใจไปนานเท่านาน ตราบเท่าที่โลกยังมีมนุษยชาติ” (2522 : “คำนำ”)

กล่าวได้ว่า ความเข้มข้นทางอารมณ์และความลึกซึ้งทางปัญญาที่ปรากฏในเรื่อง แม้จะไม่ใช่วิธีที่สามารถเรียกน้ำตา แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าก่อกินใจและชวนให้เราร่วมคิดร่วมรู้สึก หากหลายชีวิตในเรื่องสั้นเหล่านี้สามารถเปิดโลกของผู้อ่านให้สัมผัสชีวิตมนุษย์ในแง่มุมที่กว้างขึ้น และเป็นแรงกระตุ้นเร้ามนธรรมในจิตใจ รวมทั้งปลุกสัญชาตญาณใฝ่ดีในตัวของผู้อ่านได้ ก็แสดงถึงความหวังว่า “ฟ้าไม่อาจกั้น” มนุษย์ไว้จากความเห็นอกเห็นใจเพื่อนมนุษย์ผู้ด้อยโอกาสกว่า ลาว คำหอม เผยถึงจุดมุ่งหมายในการเขียนเรื่องสั้นเหล่านี้ว่า

ส่วนใหญ่แล้ว ข้าพเจ้าได้เขียนขึ้นมาด้วยความรู้สึกที่ตนเองกำลังเขียนคำร้องทุกข์ โดยตั้งใจจะเสนอสภาพความยากไร้ ความเสื่อมโทรมและความลำหลังของชาวไร่ชาวนา ซึ่งเป็นพลเมืองส่วนใหญ่...

ด้วยเจตนาจะเรียกขานมนธรรมของชาวเมือง ชนชั้นผู้ปกครอง และนายเงินที่มั่งคั่งบรรดาที่มีชีวิตอยู่อย่างหรูหราสมบุรณ์สุข เหมือนกับอยู่ในอีกโลกหนึ่ง และจิตใจที่จะเสนอปัญหาเหล่านั้นกับพวกปัญญาชน ซึ่งแม้จะเป็นชนส่วนน้อย แต่ก็เป็กลุ่มที่มีศักยภาพในการเปลี่ยนแปลงสูง (2522 : “คำนำ”)

คำแถลงนี้แสดงให้เห็นว่าลาว คำหอม น่าจะมีความเชื่อมั่นในความดีงามในธรรมชาติของมนุษย์ และเชื่อมั่นในพลังปัญญาของเหล่าปัญญาชนตลอดจนมีความหวังว่าความกระทบอารมณ์จากการเข้าถึง “คำร้องทุกข์” จะปลุกเร้าให้มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น แม้ ฟ้าบ่กั้น อาจไม่ถึงกับเป็นโคลงสอทาง นำพาสังคมไปสู่ทิศอันพึงปรารถนา แต่หากประสบความสำเร็จในการเรียกขานมนธรรมของเพื่อนมนุษย์ผู้มีโอกาสมากกว่า นั่นก็เท่ากับเป็นเทียนเล่มน้อย ในจิตใจคนที่จะเป็นเชื้อไฟเพื่อจุดต่อไปยังผู้ที่มี “หัวใจ” ของความเป็นมนุษย์ จนอาจกลายเป็นความสว่างไสวให้คนในสังคมมองเห็นปัญหา มองเห็นความทุกข์ของเพื่อนมนุษย์และอาจส่งผลให้หาทางออก เพื่อนำไปสู่การแก้ไขได้ในที่สุด นี่คืคุณค่าของ ฟ้าบ่กั้น วรรณกรรมเล่มเล็กๆ ที่ผู้เขียนให้คุณค่าว่าเป็นเพียง “วรรณกรรมแห่งฤดูกาล”

เอกสารอ้างอิง

คำสิงห์ ศรีนอก. 2522. ฟ้าบ่กั้น. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : ดวงกมล.

